

УДК 821.161.2"180/199"

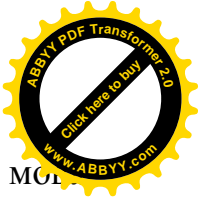
Лопушан Тетяна

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

**ДУХОВНІ АСПЕКТИ РУСТИКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРОЗИ МЕЖІ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ**

Сучасна людська цивілізація протягом досить тривалого часу свого розвитку вибудовувалася на засадах визнання своїм пріоритетним шляхом розвитку становлення урбаністичного середовища як осередку «високої» культури і відмови від селянського способу облаштування міжособистісних стосунків у соціумі. Проте навальне зростання міст, пропорційний перерозподіл співвідношення між кількістю мешканців мегаполісів і сільських регіонів у бік часом катастрофічного скорочення чисельності останніх аж до повного їх знелюднення, призводить до погіршення якості життя в самих перенаселених містах. Причому, якщо питання соціальної інфраструктури, медичного обслуговування, транспорту тощо, які є, власне, каталізаторами зростання кількості міського населення за рахунок сільського вдається розв'язувати, то екологічні проблеми зростають саме в силу позитивної динаміки цього процесу. Ці явища призводять до посилення інтересу мешканців урбаністичних мегаполісів до простого життя на природі, пошуку гармонійного буття-існування поза межами техногенного середовища. Рустикальна проблематика текстів уже не видається виключно анахронізмом, а вивчення її є цікавим не лише з суто історико-літературного погляду, але й як невід'ємної складової процесу національного міфотворення.

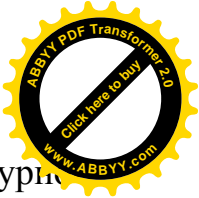
Питання місця і ролі рустикального дискурсу не нове в українському літературознавстві. Протягом досить тривалого часу абсолютно не викликала сумнівів його домінуюча роль, а за національною літературою міцно закріпилося усвідомлення її як селянської, головне призначення котрої писати задля просвіти народу, яким уявлялося майже виключно селянство. Поступово в літературознавстві виробився певний стереотип, в

основі якого лежало ототожнення понять «народ» і «селянство», коли мова йшла про українство в цілому. Показовим є той момент, що термін «рустикальний» в сучасному словнику іншомовних слів тлумачиться водночас і як селянський, і як народний [5].

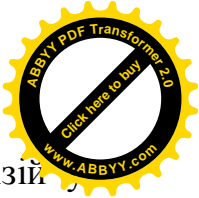
В українській літературі XIX – початку XX століття виразно простежується постійний інтерес до зображення життя селянства, що пояснюється потребою національної самоідентифікації українства, колоніальний статус якого протягом століть прирікав його освічені верстви до неминучого вибору між служінням власному народу або метрополії. У більшості художніх і публіцистичних текстів українських авторів-українофілів поняття «народ» і «селянство» ототожнюються, оскільки вони, як зауважує С. Єкельчик [2], у своїй ідеології обстоювали уявлення про свою націю як селянську, яке стало одним з двох засадничих елементів національного міфотворення, що дало підстави для формування рустикального дискурсу. Ознаки рустикального дискурсу знаходимо в текстах Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марко Вовчок, А. Свидницького, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Стефаника та багатьох інших.

Протягом XIX століття чітко простежується поступова трансформація авторського підходу до зображення селянського середовища від захоплення екзотичною фольклорною стихією до скрупульозного етнографічного побутописання, і, врешті, розкриття складних психологічних колізій особистості українського селянина та громади. Гумористичний підхід до змалювання українських реалій, пропонований в «Енеїді» Котляревського і «Конотопській відьмі» та оповіданнях Квітки-Основ'яненка став закономірним етапом втілення українським письменством нової для нього тематики. Далі, можна сказати, відбувалася трансформація шляхом поступового освоєння нових жанрів у напрямку «високої» трагедії, центральною в яких була тема селянського життя, побуту тощо. Очевидно, що перехід цей був поступовим і суголосним ідейно-естетичній еволюції

української літератури, яка, в свою чергу, відповідала загальним культурно-естетичним віянням європейської цивілізації доби становлення національної самосвідомості в цілому. Зокрема, подібний процес становлення національного дискурсу описує у своєму дослідженні Г. Тревор-Роупер [6].

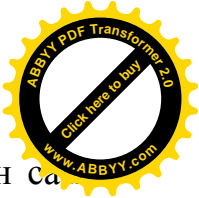
Зауважимо, що національна проблематика в текстах українських письменників неминуче зазнавала інтерференції з проблематикою соціальною, оскільки протистояння відбувалося в обох царинах на тлі захоплення української інтелігенції соціалістичними ідеями, популярними у Європі другої половини XIX століття, та певного світоглядного розриву між нею і селянською масою. Виникає своєрідний ефект непорозуміння, який особливо виразно простежується у творах М. Коцюбинського. У його новелі «Лялечка» молодечі мрії головної героїні Раїси Левицької, виплекані читанням забороненої літератури в старших класах духовної школи, розбиваються об жорстоку дійсність одразу після її повернення в рідне село: «Їй було страшно і любо; вона ховалася зі своїм скарбом, зачитувалася до болю голови, тремтіла від нових думок і почувала в собі таку любов до нещасного народу, що спочатку хотіла вмерти для нього, а потому роздумала і поклала жити. <...> І сталося. Батько, старий убогий дяк, забрав її додому, на село. Але там не було того улюбленого страдника – н а р о д у (підкреслення автора! – Т.Л.), він був десь далеко, в Росії; на селі були самі мужики, яких Раїса добре знала і не дуже любила» [3, с.302]. Таке двоїсте ставлення до простолюду, насамперед селянства, простежується й в інших творах письменника, особливо присвячених подіям революції 1905 року. Чого вартий опис селянського повстання та розгрому маєтку панича Льольо з повісті «Fatamorgana»! А за рядками новели «Так записано в книгу життя» відчувається підсвідомий страх письменника перед темною дрімучою силою, яка, на нашу думку, суголосна з тією, що Бердяєв назвав «темним вином» [1], і є причиною раптових сплесків народного гніву на фоні вірнопідданства і покори.

Ця любов-нелюбов є причиною важких морально-етичних колізій у душах рефлексуючих інтелігентів. Такого катарсису зазнає Валер'ян Чубинський з новели М. Коцюбинського «Сміх», щиро переконаний у своєму демократизмі і прикро вражений прозрінням, що його хатня робітниця теж є обожнюваним народом. Як і Раїсі Левицькій, йому простіше любити уявне, а не реальне селянство, його часточку, яку він помітив лише після потрясіння від її дикого реготу, що так дисонував із загальним переляком родини перед страшною силою розбурханої вулиці.

Неоднозначним виглядає ставлення до селянства й у творах В. Винниченка. Особливо яскраво виявляється воно в п'єсі «Молода кров», новелах «Купля», «Контрасти» тощо. Одверто натуралістичні сцени селянської поведінки і психології супроводжуються засудженням екзальтованості інтелігенції, що живе в іншому паралельному світі, а перетини цих двох світів – стають точками катарсису. Однак, якщо у героя «Куплі» усвідомлення схожості власних переживань і емоцій волоцюги викликає несприйняття та розчарування через втрату їхньої, свого роду, ексклюзивності, то стрес після пережитої сварки й бурхливої природної містерії примушує вишукане товариство перейнятися стражданнями виснажених голодом і непогодою заробітчан.

Фактор нездоланності психологічної дистанції між інтелігенцією і селянами стає визначальним навіть у такій царині, як інтимне життя героїв. Жорстокого розчарування зазнає Антось Морочинський, чиї просвітянські ілюзії – а з ними й кохання – швидко розвіює нерівний омріяний шлюб з селянкою. Ще більш витончену конструкцію вибудовує Ольга Кобилянська у новелі «Природа». Молодого гуцула і панночку єднає сексуальний потяг, але інтелектуальні горизонти у них різні. Йдеться не про банальну майнову нерівність, адже хлопець із заможної родини, однак, і, можливо, багатший за дівчину у плані матеріальному, адже дня нього рівень життєвих домагань становлять «ліжники, що ховала його мати дома, в долині, у скрині для нього, <...> пестрі шовкові хустки, шовкові матерії, срібні, барвні, пишні вовняні

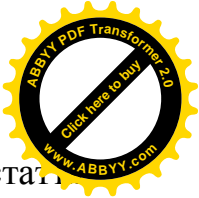
пояси, які багато ткані, білі як сніг сорочки, шкіри з ведмедів, що він са убив, усі вишивані кожухи...» [4, с.318]. Для дівчини ж – багатство світу вимірюється іншими критеріями, і точки дотику у них відсутні, духовні вектори різнобіжні, залишається тільки фізіологія.

Однак це зовсім не означає, що у творах згаданих та інших українських авторів межі століть домінує думка про те, що прості люди позбавлені прагнення до здобуття освіти і культури. Досить згадати про хрестоматійне оповідання А. Тесленка «Школяр». А герой новели Винниченка «Раб краси» під враженням від класичної музики, що лунає з вікон садиби, забуває про голод і нужду, які привели його до міста з села, а ще недавно така бажана звістка про віднайдену роботу стає для нього трагедією.

Отже, морально-етичні проблеми взаємин селян та інтелігенції насамперед пов'язані з тими рисами особистості, які накладає на людину освіта і можливість доступу до культури, що призводить до закономірного висновку про потребу просвіти. Натомість навіть найрадикальніші прихильники революційного шляху суспільного розвитку, як от Винниченко, виявляють часом велику стриманість, коли йдеться про розбурхування народної стихії. Пошуки суспільної згоди між різними соціальними групами та прошарками лежать у творах українського мистецтва зламу століть переважно в царині культурологічній.

Список використаної літератури

1. Бердяєв, Николай. Судьба России // http://krotov.info/library/02_b/berdyaev/1918_15_0.html
2. Єскельчик С. Українофіли. Світ українських патріотів другої половини ХІХ століття / С. Єскельчик. – К. : К.І.С., 2010. – 272 с.
3. Коцюбинський, Михайло. Твори[Текст] : в двох томах. Том 1. Повісті та оповідання. Статті та нариси (1884 – 1906) / Ред. тому М. Т. Яценко / М. Коцюбинський. – К.: Наукова думка, 1988. – 584 с.

4. Кобилянська О. Ю. Твори [Текст] : в 2 т. Т.1 / Упоряд., вступ.стаття і приміт. Ф. П. Погребенника / О. Ю. Кобилянська . – К. : Дніпро, 1983. – 495 с.

5. Словник іншомовних слів // <http://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=15918&action=show>

6. Тревор-Роупер Г. Винайдення традиції: горська традиція Шотландії / Г. Тревор-Роупер // Винайдення традиції / за ред. Е. Хобсбаума та Т. Рейнджера / пер. з англ.; наук.ред. М. Климчука; наук. конс. А. Галушка, О. Толочко, Т. Цимбал. – Київ, 2005. – С. 29 – 58.

Резюме

Лопушан Тетяна. Духовні аспекти рустикального дискурсу української прози межі XIX-XX століть

У статті розглядаються морально-етичні аспекти проблеми відображення життя селянства, його культурно-освітніх потреб у творах українських письменників кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: духовний, рустикальний, селянство, традиційний, модерний.

Summary

Lopushan Tetyana. The spiritual aspects of Ukrainian prose rustic discourse in 19-20 century.

The article considers the ethical aspects of display life of the peasantry, its cultural and educational needs in the works of Ukrainian writers of the late XIX – early XX centuries.

Key words: spiritual, rustic, traditional, peasantry, modern.

Streszczenie

Artykuł uwaga, etyczne aspekty życia wyświecłacza chłópstwa, jego potrzeb kulturalnych I edukacyjnych w pracach ukraińskich pisarzy końca XIX - początku XX wieku.

Tagi: duchowość, rustic, tradycyjne, chłópstwo, nowoczesne.